

A NŐK ÉJJELI MUNKÁJÁNAK TÖRVÉNYES
SZABÁLYOZÁSA.

I. A nők éjjeli munkája és a törvényhozás Magyarországon.

1. Az éjjeli munkának két faja van: a rendes, *önálló éjjeli munka* (minő például az újságyomdákban fordul elő) és a nappali munka folytatását képező *éjjeli túlmunka*. Az előbbi alatt azt a munkát értjük, mely a nap ama szakába esik, melyet a levegő lehülése és a sötétség beállta jellemez. Ezzel ellentétben *éjjeli túlmunkának* tekintetjük mindazon munkákat, melyek oly időben végeztetnek, melyben a szervezetnek a már elvégzett nappali munkával szemben pihenésre volna szüksége. Itt figyelmen kívül hagyhatjuk az éjszakának a 4 évszak szerint változó tartamát, s éjjeli munkáról, legalább is mint túlmunkáról szólhatunk mindenütt, a hol a rendes munkaidő a normál-munkanap időmennyiségét meghaladja (v. ö. Földesnél orvosi szaktekintélyek kijelentéseit a munkaidőről, melyek szerint a rendes munkanap 10—12 órán túl nem terjedhet).

2. Hazánkban az éjjeli nőmunka mindkét faja számos iparágban szerepel. Miután erre vonatkozó részletes statisztika hiányzik, az iparfelügyelők jelentései (melyek azonban az ország iparának csak egy részét ölelik fel), továbbá a szakegyletek, és a folyó évi február 1-én és 2-án Budapesten tartott munkásnö értekezlet adatai képezik úgyszólván kizárólag forrásainkat, melyek alapján a nők éjjeli munkáját legalább körvonalaiiban vázolhatjuk.

3. Éjjeli munka a következő, női munkásokat is foglalkoztató iparágakban fordul elő.

Agyagárú-gyárakban, melyekben az 1898. évi iparfelügyelői vizsgálat alkalmával a nők az összes munkások 17%-át képezték, a munkaidő kora reggeltől késő estig tartott, tehát kétségtelenül megrövidítette a munkásnők szükséges éjjeli nyugodalmát.

Bőrgyárban az 1898. évben iparfelügyelők által megvizsgált 50 gyár közül 29-ben 13—13¹/₂ órás munkaidő volt, a mely már kétségtelenül túllépi a nappali munka határát. A nők ezen üzemekben az összes munkások 6%-át képezték.

A bot-, fadiszmü- és játékárú-gyárakban, melyek munkásainak 26%-a nő, munkaidő 12—16 óra között váltakozott.

Czukorgyárakban, hol a munkásnők az összes munkások 18%-át képezték, az éjjeli munka rendes munkaképen van bevezetve.

A fehérneműtisztítók, a kiknek körülbelül 80%-a nő, főképen a nagyobb üzletekben pénteken és szombaton egész éjjel vagy legalább hajnali 4 vagy 5 óráig dolgoznak. Az ilyen megerőltetésből eredő fáradalmakat nem ellensúlyozza az, hogy rendszeren hétfőn, de néha kedden is munkanélkül vannak és pedig annál kevésbé, mert ezeken a napokon keresetüktől is elesnek. Egyébként ezen iparágban a rendes munkaidő is megerőltető, a mennyiben reggeli 7 órától esti 9 vagy $\frac{1}{2}$ 10-ig tart, tehát több mint 14 óra.

A felsőruhakészítő (konfekció) iparban nőkre nézve a darabszám szerint való fizetés lévén túlnyomó, a munkásnők jövedelmük emelése végett a munkaidőt, sok helyütt, egészen éjjeli 11—12 óráig is kihúzzák.

Gyapjúiparban, hol a nők az összes munkások 55%-át képezik 46 megvizsgált gyár közül 36-ban 13—14 órai munkaidő volt.

A kelmenyomtató-, kékfestő- és fehérítő-iparban 17%-a női munkásság; a megvizsgált 11 telep közül 6-ban 13—14 óra a munkaidő.

A kereskedelmi alkalmazottaknál az éjjeli túlmunka igen elterjedt; az időszaki túlmunka éjjeli 1—2 óráig is eltart.

A könyvkötőknél és papír árúgyárakban, hol a munkásoknak 67%-a nő, időszaki éjjeli túlmunka fordul elő. Ily esetekben a munka éjjeli 1, 2, sőt 3 óráig is eltart, míg különben a munkaidő csak 10 óra.

Len-, kender-, pamut-, jattá- és vatta-fonó-szövőgyárakban, melyek munkásainak 59%-a nő, a megvizsgált 19 gyár közül hétben 13—14 óra a munkaidő. A pamutgyárakban az éjjeli munka mint rendes munka dívik.

Malmokban a nők a munkásoknak csak 3%-át képezik. 165 malom közül 38-ban 13—16 órás munkaidő van. Magyarországon a gőzmalmokban nagyon általános az éjjeli munka.

Papirosanyag és papírgyárakban, hol a nők a munkások 40%-át képezik, 30 gyár közül 7-ben van 13—14 órás munkaidő. Ez iparágban a rendes éjjeli munka is dívik,

A sokszorosító iparban a nők a munkásnépesség 32%-át teszik ki. E téren a *nyomdáknál* fordul elő főképen az idényekben éjjeli túlmunka, az újságoknál pedig állandóan mint rendes munka.

A szabók, a kiknél a nők szintén nagyon tekintélyes számmal vannak képviselve, időszakonként végeznek éjjeli munkát, nevezetesen ősszel és tavasszal körülbelül 6—8 héten át.

Üveggyárainkban a nők az alkalmazottak 14%-át képezik. Ezen üzemekben a rendes éjjeli munka még a kiskorúakra is kiterjed.

A vendéglős és szállodásipar, valamint a *kávéházak* különösen igénybe veszik a női alkalmazottat éjjel. A pinczérsnők, kávéházi pénztárosnők és vendéglői szakácsnők szerződéseiben a 16—18 órás

munkaidő sem ritkaság, mit csak kivételesen enyhít a váltás. A 14 órás munkaidő a legáltalánosabb s ennek legnagyobb része éjszakára esik. A szállodai cselédség éjjeli munkája természetesen szintén nagyon általános, főképen nagyobb városokban és forgalmasabb helyeken.

A villamos-áram fejlesztő telepeknél a nők az összes munkásoknak csak 3%-át képezik. Az iparfelügyelők 12 telepen 15 órai és 4 telepen 16—20 órai munkaidőt találtak.

Virágüzletekben, melyeknek személyzete úgyszólván kizárólag nőkből áll, gyakori a 13—14 órás munkaidő, s időszakonként, vagy a megrendelésekhez képest, hosszú, éjszakai túlmunkák is évenként többször fordulnak elő.

4. A fenti adatok csak vázlatosan ismertetik meg velünk a magyarországi nők éjjeli munkáját s számos munkaágról nem tettünk említést vagy azért, mert ott a nők éjjeli munkája kevésbé jelentékeny, vagy pedig azért, mert megbízható, egységes adatok nem állottak rendelkezésünkre.

5. Magyarországon a nők éjjeli munkája csak a munkásnő fejlődésének idejére, a fiatal korban esik törvényes szabályozás alá és pedig a férfiak munkájával egyenlő mértékben. Az idevonatkozó ipartörvény a női munkáról külön nem nyilatkozik „egyrészt mert a fiatal munkásokra vonatkozó rendelkezések a nőkre is vonatkoznak, másrészt mert a törvényhozók nem akarták a felnőtt munkásnők munkaidejét (a szülés esetét kivéve) korlátozni.

6. Az 1894. évi XVII. cikk (az ipartörvény) 64. §-a értelmében nem gyári üzemben alkalmazott *tanonczok*, a kik 14-ik évüket még be nem töltötték, legfeljebb 10 órai, a 14 évesnél idősebb tanonczok legfeljebb 12 órai munkára kötelezhetők, melybe az iskolában töltött idő is beleszámítandó. Ezen munkaidőnek a 65. §. értelmében a 16 évnél fiatalabb tanoncznál csakis a nappali órákra (a törvény szerint reggel 5-től esti 9-ig) szabad esnie, s oly üzemekben, melyek üzése éjszakai munka nélkül fennakadást szenvedne, az iparhatóság csupán kivételesen, tekintettel a tanoncz testi fejlettségére engedheti meg a 16 éven aluli, de 14 évnél nem fiatalabb tanonczoknak, hogy a napi munkájuknak legfeljebb felét, tehát legfeljebb 6 órát éjszakai munkában töltsenek.

7. A gyári munkásokra az idézett törvény 65. §-ának fenti rendelkezése a 115. §. értelmében szintén alkalmazandó.

8. A 117. §. elrendeli, hogy azon gyárakban a hol a munka éjjel-nappal folyik, a gyáros az éjszakai munkára alkalmazott munkások kellő felváltásáról köteles gondoskodni (Megjegyeztetik, hogy éjszakai munkának tekintendő, miként azt már említettük, az, a mi esti 9 órán túl terjed, vagy reggel 5 óránál előbb kezdődik).

II. Az éjjeli munka káros hatásai.

1. Általában.

9. Az éjszakai munka káros a munkásságra, mert a mi éghajlatunk alatt az éjszaka a legalkalmasabb idő a pihenésre és a nappal való alvás nem olyan jótékony és erősítő, mint az éjszakai.

10. Az éjszakai munka a tapasztalatok szerint fárasztóbb mint a nappali.

11. Ártalmas az éjszaka szükséges mesterséges világítás.

12. Az éjjeli munka, különösen hiányos táplálkozás mellett alássa az egészséget és a munkást fogékonyabbá teszi minden betegség iránt, úgy, hogy ezek könnyen válnak rá nézve végzetessé, halálossá.

13. Az éjjeli munka okozta általános bágyadság ellen a munkások gyakran szeszes italok fogyasztásával védekeznek, miáltal az éjjeli munka az iszákosságot is terjeszti.

14. Az éjszakanak házon kívül való töltése veszélyezteti a családot, mert a gyermekek, kiket jelenleg csak nappalra lehet intézetekben (menhely, óvoda, iskola) elhelyezni, magukra maradnak, vagy pedig egészen ki kell adni őket a vidékre, illetve legalább is idegenekhez, kik többnyire rosszul bánnak velük.

15. A hosszú munkaidő összes hátrányai az éjjeli túlmunkánál fokozott mértékben lépnek fel. Ezek a következők:

a) A munkának a normálidőn túl való kiterjesztése orvosi és egyéb szaktekintélyek szerint a munka hatékonyságát leszállítja és minőségét rosszabbítja.

b) Akadályozza, hogy a munkás magát továbbművelje, valamint hogy a gyermekek műveléséről, tanításáról gondoskodjék, holott (miként Földes is kijelenti), az értelmiség a munka hatályosságának egyik főtényezője.

c) Az éjjeli munka által okozott túlerőltetés, kimerülés és műveletlenség gátolja a munkások szervezkedését s így az éjjeli munka a munkásosztály jólétének, fejlődésének és haladásának határozott akadálya.

16. A kisipar és az otthoni munka káros hatásait a túlmunkaképen folytatott éjjeli munka nagyobbítja, így például a varrás vagy hímzés káros hatásai: a szemek megerőltetése a vakító szövet által s a tüdő összeszorulása a hajlott ülés folytán, továbbá a varrógép által felkavart por okozta veszélyek óráról-óra imminensebbé válnak. Hogy hova vezetnek az ilyen munkaviszonyok, arra találó példát hoz fel Arit, a ki szerint Sedlitz és Drosiau cseh falvakban a nemzedékeken át mértéktelenül űzött otthonmunka: a csipkekészítés folytán, az utódok egészen elkorcsosultak, tüdővészések, skrofulások lettek.

17. A szabóipar különös hátrányai, hogy a műhelyek többnyire a városok közepén vannak és a munkások kint laknak a külteleken, minélfogva a túlmunka után nagyon későn érnek haza és még kapupénzt is fizetnek.

18. Az éjszakai munka gazdasági tekintetből is kevesebbet ér, mint a nappali, a mennyiben, eltekintve azon már említettem körülménytől, hogy minőségileg ennek alatta áll, még a felügyelet is nehezebb, a figyelem lazább, a balesetek gyakoriabbak és a világítás is felesleges költséget okoz.

2. A nőkre.

19. Az éjjeli munka káros hatásai közül számos (lásd 12, 14, 15. pont) jobban érezteti hatalmát a nővel, mint a férfival szemben, valamint vannak olyan káros hatások is, melyek csak a nő éjjeli munkájánál lépnek fel.

20. A nők éjjeli munkájának egyik *legáltalánosabb* káros következménye, hogy az általa okozott kimerültség megtöri a munkásnő ellenállási képességét, miáltal:

- a) nem tud szervezkedni;
- b) könnyebben válik a csábításnak áldozatává.

21. Csupán az *asszonyok* éjjeli munkájának káros hatása, hogy a családi élettől történő elvonatásuk végzetesebb, mint a férfiaké, mert vagy a gyermekek gondozása és a háztartás elhanyagolását vonja maga után, vagy pedig az anya ereje, egészsége megy tönkre a kettős munkakör terhe alatt. Kiviláglik ez az alábbiakból.

a) A férfi, ha hazajön este a munkából, pihenhet, de az asszonynak, kinek ügyis elég dolga van a gyerekekkel s a háztartással, a legtöbb családban ilyenkor még a férfit is ki kell szolgálnia.

b) Ha a nő rendes éjszakai munkába jár és nappal akar pihenni, nem pihenheti ki úgy magát, mint a férfi, mert a családtagok zavarják.

c) Némely iparágban (például a szabóknál), a hol a megrendelésektől függ a túlmunka, azt se tudhatja a nő, hogy hány óraker jut esténként családjá körébe, s nem gondoskodhatik a háztartásról.

d) Az anyák munkája, a mai munka- és családi viszonyok közt, a gyermekhalandóság szaporítását vonja maga után; példa rá Hollandiában Weissenkerke falu, a hol a nők nyáron mezőgazdasági munkát végeznek 3 hónapon át, mely idő alatt ugyanakkora a gyermekhalandóság, mint a többi 9 hónapban együttvéve. Az amerikai rab-szolga háború alkalmával, midőn a szövő városokban a munka szünetelt és így a munkásnők gyermekeiket gondozhatták, a gyermekhalandóság apadt.

22. A hajadon *lányra* káros a hosszú munka, mert a lány nem tanulhatja meg a házi teendőket, főzést stb.

23. Miután némely munka okozta *betegség* iránt a nők fogékonyabbak mint a férfiak, az éjjeli túlmunka esetén ezen káros hatások rájuk fokozottabb mértékben bírnak befolyással. Pierstorff szerint a nők és férfiak betegeskedési aránya 128:100. Arit szerint a nők, különösen sápkór és tüdővész iránt fogékonyak. Dr. Whitaker szerint

Belfast városban 1891. évben a szövőgyári alkalmazottak közül meghalt összesen 413 nő és 116 férfi s ezek közül tüdővész volt a halál oka 210 nőnél (50,8%), ellenben csupán csak 32 (27,5%) férfínál. Az angol betegpénztári adatok, szintén arról tanúskodnak, hogy ugyanazon iparban több nő betegszik meg, mint férfi. Az éjjeli munka okozta kimerülés és az ellenállási képesség hiánya a szülés veszélyeit fokozza. Végül különösen károsan hat orvosi vélemények szerint a varrógép a női szervezetre, s bár némelyek tagadják ezt, abban azonban mind megegyeznek, hogy a soká, egyfolytában tartó gépvarrást mind elítélik. Az éjjeli túlmunka ezt a bajt is fokozza.

24. A nők éjjeli munkája káros *erkölcsi* szempontból is, azaz alkalmat ad a nőnek a mai társadalom által felállított erkölcsi szabályokkal való összeütközésre. Az éjjel való kimaradás, férfiakkal éj idején való együtt dolgozás, mely néha fogyatékos ruhában is történik, mint például a cukorgyárakban, alkalmas mindkét nem természetes ösztönének felkeltésére, minek eredményeképp jelzi Pierstorff, hogy a a gyáriparban hosszabb időn át folytatott éjjeli munka a törvénytelen gyermekek szaporodását vonja maga után. Hasonlóképp tudvalevő, hogy a pinczérnők éjjeli munkája a férfivendégek csábítása, zene, szeszes italok és rossz fizetés folytán szintén szaporítja a nőkre nézve az erkölcsi veszélyt, a mennyiben Bebel szerint az ilyen nők, legnagyobb részét a kéjrendszer karjaiba kergeti.

III. Az éjjeli munka törvényes szabályozása.

25. Az éjjeli munkának káros behatásai indokoltá teszik, hogy az állami szociálpolitika, mely a gazdaságilag gyengébb osztályok érdekeit karolja fel, a munkásokat ezen veszélyek ellen megvédelmezze.

26. A védelem czéltudatos keresztülvitelére legalkalmasabb az éjjeli munka eltiltása mindenütt, a hol csak lehet, a hol pedig annak engedélyezése elkerülhetetlen, (például az újságyomdákban vagy a a folyton működésben levő üzemekben) ott kellő váltás és egészségügyi intézkedések, valamint magasabb munkabér statuálása által az éjjeli munka hátrányait a lehetőségig csökkenteni kell. A munkások munkaidejének és munkaviszonyainak törvényes szabályozását számos indok támogatja.

27. A törvényes szabályozás felszabadítja a munkást rabságából: abból az alárendelt helyzetből, a mibe a munkaviszonyok döntenek. Az ilyen törvény a munkás egyéni szabadságát nem érinti, mert a szerződési szabadság a nagyiparban valósággal nem is létezik. A francia hadügyminiszterium üzemében alkalmazott munkás, kinek törvény szerint csak 8 óra munkaideje van, szabadabb, mint a budapesti fehéműtisztító leány, a ki 20 órát tölt egy-egy nap munkában. A tapasztalás is azt bizonyítja Angliában, hogy a munkaidő és munka-

viszonyok törvényes szabályozása a munkás gazdasági függetlenségét növelte.

28. Az államnak, mely a büntetőtörvény segélyével megakadályozza az öngyilkosságot és gyilkosságot, kötelessége akkor is megakadályozni azokat, ha részletekben történnek, midőn tudniillik a gazdasági verseny kényszeríti a munkást gyilkos munkafeltételek elfogadására.

29. A munkás nagy üzemeknél, például gyáraknál mindig gyengébb a munkaadóval szemben, még akkor is, ha nincsenek versenytársai és ő egyedüli ajánlkozó, mert a munkaadónál csak egy csekély nyereségrésről van szó, nála ellenben a létfenntartásról. Az érték és ár tehát nem egyenlően nyomnak a serpenyőben, mert egyik oldalon csak kellemetlenség, a másik oldalon ellenben szükség áll. A munkaadó csak bizonyos összegű pénzt ad, ellenben a munkás egész személyét bocsájtja rendelkezésére.

30. A munkaidő tekintetében az egyes munkás nem szabhat olyan feltételeket, a minők neki alkalmasak, mert a munkaidőnek egyöntetűnek kell lennie. Hasonlóképp nem szabhat egészségügyi feltételeket sem, nem vizsgálhatja meg belépés előtt a gyárat, hogy a helyiségek megfelelőek-e, de nem is tudja, miféle egészségügyi intézkedések kellenek, ezt csak a szakértők által informált törvényhozó tudja.

31. Meg kell védeni a munkásokat a munkakeresők mindennel megelégedő ajánlatai ellen, nehogy az egyes ember szabadsága a többiek bilincsévé váljék.

32. A mi a munkaágakat illeti, melyekre az eltiltás kiterjesztendő, szükséges, hogy a tilalom ne csak a gyáripart, hanem a kisipart, az otthoni munkát és a kereskedelmet is érintse.

33. A gyáripar szabályozása indokolt, mert itten áll szembe a munkás a leghatalmasabb ellenféllel, a nagy tőkével, itt a leggyengébb, tehát jogos, hogy mindenekelőtt itt részesüljön védelemben.

34. A kisipar szabályozása nem kevésbé szükséges, mert az abban uralkodó, patriarhálisnak nevezett viszonyok a munkást sokszor még sokkal nagyobb mérvben szipolyozzák ki, mint a nagyipar s e mellett az egészségügyi viszonyok rendszeren határozottan megetté állnak a gyárak egészségügyi viszonyainak: kevés és rossz levegő, nagy por, rossz világítás jellemzik e munkahelyeket. Indokolja még a kisipar szabályozását, hogy több munkaadó úgy bújik ki a nagyiparra vonatkozó szabályok alól, hogy üzemét átalakítja oly módon, hogy az a kisiparba legyen sorozható.

35. A szabályozásnak a kereskedelemre való kiterjesztését ugyanazon indokok javasolják, melyek az iparnál szerepelnek. A nagykereskedők ép oly zsarnokságot gyakorolhatnak az alkalmazottal szemben mint a gyár, a kis üzletek pedig ugyanilyen egészségügyi veszélyeket rejtenek magukban, mint a kisipar.

36. A mások megbízásából, (nem saját számlájára) folytatott otthoni munka eltöltése szintén szükséges, bár ez a legnehezebben kivihető. Kétféle otthon-munka szokott előfordulni. Az egyik a túlmunka gyanánt folytatott otthoni munka, midőn a munkás a gyárból vagy üzletből este munkát visz haza elvégzés végett. Másik faja, hogy a munkás állandóan otthon dolgozik. Egészségtelen helyiség, korlátlan munkaidő már magában is súlyos körülmények, melyek még rosszabbodnak, ha a munkás a verejték-rendszer áldozata, vagyis a munkaadónak, vagy a közvetítőnek gyári áron dolgozik a saját lakásában. Az otthoni munka szabályozásától sokan idegenkednek, mert azt tartják, hogy mindenkinek joga van azt tenni a házában, a mit akar. Azonban, ha ezt a jogot elismernők is, nem ismerhetjük el a jogot arra, hogy bárki is önmagának és családjának lassú megölésére használja a lakását. Joggal mondja Fürth i. m., hogy az otthon-munkához fogható kizsákmányolás nincsen. E mellett a túlmunkaképen folytatott otthoni munka kizárólag a munkaidő törvényes szabályozásának kijátszására való. A németországi pirmazeni cipőiparban a házi túlmunka annyira rendszeres, hogy a cipő-felső-rész készítőnök mindegyikének van otthon gépe, melylyel a túlmunkát végezheti. A verejték-rendszer okai közt szintén fontos szerepet játszik az ipartörvények kijátszása, valamint az is világos, hogy a kisipar szabályozása az otthoni munka szaporodását vonja maga után. Végül indokolttá teszi még az otthoni munka szabályozását az, hogy a szétszórt, egymást nem is ismerő munkásoknak rendkívül nehéz szervezkedniök és így nem igen várhatják sorsuk javítását mástól mint a törvénytől.

IV. A nők éjjeli munkájának kivételes törvénytől való szabályozása.

37. Az eddig felhozottak indokolttá teszik mindkét nem éjjeli munkájának törvényes eltöltését, illetve szabályozását. Vannak ezenkívül különös, csak a nők éjjeli munkájának eltöltését indokoló érvek. Sokan, ezekre való tekintettel, a nők éjjeli munkájának szabályozását a férfiak munkájának szabályozásától függetlenül, tehát kivételes, csak a nőkre vonatkozó törvény nyel akarják keresztülvinni.

38. A nőkre vonatkozó kivételes törvényt indokolják azzal, hogy az éjjeli munka, miként azt már fentebb tárgyaltuk, a nőkre több esetben gyakorol káros hatást, mint a férfiakra, a mennyiben férj es asszonytól megtámadja a családot, hajadonnál annak erkölcsét veszélyezteti, s mindkettőnek egészségére különösen ártalmas. Ehhez járul még, hogy a nő szervezetlenebb, mint a férfi.

39. Indokolják a kivételes törvényt azzal, hogy ha nem lehet a férfiakat részesíteni a munkaszabályozás áldásaiban, miért zárjuk ki a nőket is, ha ezeknél kivihető.

40. Felhozzák még, hogy a nők munkaidejének szabályozása a velük egy üzemben dolgozó férfiak munkaidejét is leszállítja.

41. Meg kell itt még emlékezni azokról is, a kik nem nővédelmi szempontból, hanem a múlt hagyományaihoz való ragaszkodásból, szóval azért kívánják a nőmunka eltiltását, hogy így a nekik tetsző társadalmi rendet, mely a nőt évszázadokon keresztül igába kényszerítette és minden szabadságtól, haladástól elzárta, tovább is fenarthassák.

42. Vannak, a kik hívei a nőmunka kivételes törvényre való eltiltásának, mert ezáltal a férfiak könnyebben szabadulhatnak meg versenytársaiktól, a minnek állítólag két előnye volna: 1. a férfiak nagyobb bért kapnának (mert a női verseny nyomja le azt) és így eltarthatnák a nőket, és 2. a nő visszajutna rendeltetési helyére: a családba. Az utóbbi pontot még azzal is támogatják, hogy főképpen az, anya munkája szerintök még annyi jövedelem-többletet sem hoz be mint a mennyi túlkiaadást okoz a gyermek gondozásáért való fizetés, az esetleges hazamenés járművel a déli szünet alatt, a takarítás stb. De ha behozná is — mint mondják — akkor sem éri ez meg a család elhanyagolását. Ezen érvekre, melyek nagyon magukon hordják a kenyéririgységet és a férfionzés bélyegét, majd a VI. fejezetben válaszolunk.

V. Az éjjeli munka törvényes szabályozása ellen felhozott érvek és azok bírálata.

1. Az éjjeli munka előnyeit vitató érvek.

43. Az éjjeli munka törvényes szabályozásának ellenzői között vannak olyanok, a kik az éjjeli munkát több tekintetben előnyösebbnek tartják, mint a nappalit, s ezért már alapjában kétségbe vonják a törvényes korlátozás jogosultságát.

44. Azt mondják, hogy a melegebb égőv alatt, például Olaszországban, Japánban az éjjeli munka kellemesebb mint a nappali, mert éjjel nyáron kisebb a hőség, télen pedig nagyobb mint nappal.

45. Egy másik előny, hogy kevesebb gép kell, vagyis, hogy az éjszakára is kiterjedő munkaidő mellett a termelékenység emelhető az álló tőke szaporítása nélkül is.

46. Ezen felhozott érvek közül az elsőnek jogosultsága kétségtelen, mindazonáltal veszít jelentőségéből egyrészt, mert a géppel dolgozó gyári üzemekben a termék nyári hűvösségét a gépek okozta forróság teljesen ellensúlyozza, s másrészt azáltal, hogy csak meleg égőv alatti országokban érvényesül. A második érvet illetően a nyereség csak látszólagos, mert eltekintve attól, hogy a folytonos használat által a gép is gyorsabban romlik, ez az egy előny nem képes ellensúlyozni azon számos hátrányt, melyet mint az éjjeli munka következményét felsoroltunk.

2. Az éjjeli munka közgazdasági szükségességét vitató érvek.

47. Az éjjeli munka törvényes szabályozása ellen felhozott érvek legfontosabbjai azok, melyek közgazdasági tényekre hivatkozva, nélkülözhetetlennek mondják az éjjeli munkát s ezért ellenzik a szabályozást,

48. Számos iparág van, melyekben szakadatlanul éjjel-nappal folyik a termelés, s azt csupán nappal végezni nem is lehetne, mert a termelés különböző mozzanatai folytatólagosan egymásba kapcsolódnak. Ezen ellenvetés indokolt, s épen azért ott, a hol az éjjeli munka az üzem folytonosságából folyik, a termelés — lejjebb felsorolandó feltételek mellett — kivételesen megengedendő volna.

49. Kívánják, hogy az időszaki iparokban is megengedtesék az éjjeli munka, mert különben nem tudnak az iparosok és kereskedők a megrendeléseknek megfelelni. Erre nézve megjegyeztetik, hogy az időszaki iparok, (minő például a szabóság, a virágkereskedés) nem indokolják az éjjeli munkát, mert egyrészt pusztán a közönség szeszélye vagy nemtörődömsége, és nem a gazdasági kényszer okozza a munka összehalmozódását, másrészt itt éjjeli munka helyett, több ideiglenes segédmunkás felfogásával is lehet segíteni. Egyébként a rövid szállítási határidőkre vonatkozólag megjegyezzük, miszerint méltányos, hogy a vevők, a kik maguk késték, türelmesek legyenek, de ha nem lennének is, a törvény kikényszerítené ezt a türelmet.

50. Sokan elismerik ugyan az éjjeli munkának a munkásra gyakorolt káros hatását és elvben helyeslik a törvényes eltiltást, de gyakorlatban kivihetetlennek tartják, mert a nemzetközi verseny kényszerít számos gyárat éjjeli munkára, így például hazai üvegyárainkban azért alkalmaznak éjjel fiatal munkásokat, mert az osztrák (!) kereskedelmi miniszter 1885 május 27-én kelt rendelete ugyanezt a csehországi gyárokra nézve megengedte. Ezen ellenvetésre csak azt feleljük, hogy az éjjeli munkának nemzetközi egyezmény alapján való eltiltására épen ez egyike a legfontosabb indokoknak. Motte francia képviselő szerint a francia szövő-, fonógyárak éjjeli munkája szintén csak akkor szüntethető meg, ha Belgium és Németország is eltiltják azt.

51. Vannak oly cikkek, melyek könnyen vannak megromlásnak kitéve, például halak, konzerv, stb. Ilyenekre nézve szükségesnek tartják az éjjeli munka megengedését, a mi sok esetben indokolt is.

52. Áttekintve az ezen fejezetben felsorolt ellenvetéseket, hivatkozhatunk számos közgazdászra, valamint az 1900. évi párisi munkásvédő kongresszusra, melyen számos, a törvények alól kivételt képező munkaágról kimutatták, hogy éjjeli munka nélkül is fennállhat. Hogy csak a legfontosabbat említsük: nélkülözhető az éjjeli munka a fehérneműtisztítóknál (Webb szerint), a fonó-szövőiparban (Kuzmány, Leblanc, Motte, Webb szerint), a fűrésztelepeken (Kuzmány), a napszámosokra vonatkozólag (Arit), a papíráru-gyárakban (Laporte), a ruházati iparban. (Laporte, Roehrich), a tégláégetőkben (Kuzmány), üvegyiparban (Somogyi),

a vas- és gépgyárakban (Kuzmany szerint). Ha ezek után idézzük még Mandello idevágó kijelentését (lásd i. m. források közt), mely szerint az éjjeli munka csak ott jogosult, a hol az üzem folytonosságából folyik, nem pedig ott, a hol tisztán nyereségvágyból ered, úgy az éjjeli munka törvényes szabályozása ellen felhozott érvekből alig tartható fenn több, mint a folytatólagos üzemek és a romlandó áruk számára megállapítandó kivételek.

3. A munka szabadságát vitató érvek.

53. Vannak egyének, a kik talán helyesnek és hasznosnak találják az éjjeli munka megszüntetését, de ragaszkodva a szabadelvű közgazdasági iskola tanaihoz, azt állítják, hogy nincs jogunk a munkás szabadságát törvényesen korlátozni, még akkor se, ha ez hasznára volna. Ily értelemben beszél Spencer is a munka-szabadságról és a szerződési szabadságról. Miután itten tisztán elvi ellentétekről van szó, ezek vitatkozásaiba bele nem mehetünk, de hivatkozunk a III. fejezetre (27—31. pont), melyben ebből a szempontból is tárgyaltuk a kérdést, és bebizonyítottuk, hogy a törvényesen rendezett munkaviszonyok között élő munkás szabadabb, mint az, kit a létért való küzdelemben senki és semmi nem támogat.

54. Szoktak még egy gazdasági érvet is felhozni az éjjeli munka szabadsága mellett, tudniillik, hogy számos iparágban csak időszakos munka van, mely alatt a munkásnak a szünetelés idejére is meg kell keresnie kenyerét. Már most erre csak úgy képes, ha szabad neki a munkáját éjjel-nappalra kiterjesztenie. Erre nézve megjegyezzük, először, hogy az éjjeli munka teljes eltöltése kisebb arányban szállítaná le a munkabért, mint a mennyivel a munkaidő megrövidült, másodsor hogy a munkások szövetkezés útján biztosíthatják, kivívhatják maguknak a létminimumot, harmadszor: ha az eddigi munkások veszténének is keresetükből, de viszont (több munkaerő lévén szükséges) munkanélküliek munkát kapnának (a munkabérialap ugyanaz maradna).

VI. A nők éjjeli munkájának kivételes törvénnyel való szabályozása ellen felhozott érvek és azok bírálata.

55. A nők éjjeli munkájának eltöltését ellenzők, [eltekintve azoktól, akik a tilalmat ugyanolyan érvekre hivatkozva tartják indokolatlannak, melyeket a férfimunka szabályozása ellen felhoznak és melyekkel már fentebb (V. 1. 2.) foglalkoztunk is 3 csoportba oszthatók. Vannak olyanok, a kik általában indokolatlannak tartják a tilalmat és csak a fiatal munkásnőkre kívánják alkalmazni. A második csoportot képezik azok, a kik csakis az anyák éjjeli munkáját kívánják eltüntetni, míg végül a harmadik csoport azért ellenzi a kivételes törvénnyel való szabályozást, mert nem akarják a nő munkajogát veszélyeztetni és

nem akarnak segédkezet nyújtani azoknak, a kik kenyér irigységből vagy maradiságból a női munka teljes megszüntetését kívánják a szabályozás által elérni.

1. A fiatal munkásnőkre vonatkozó kivételes tilalom érvei.

56. A fiatal munkásnőkre vonatkozólag ma már majdnem minden állam kivételes szabályokat állapított meg, melyek által részben nevezettek iskoláztatását akarja fejleszteni, másrészt a túleröltetés ellen akarja őket megvédeni, Mindazáltal a fiatal munkásnők éjjeli munkájának tilalma is talál ellenzőkre. Éjjeli munkájok érdekében különösen azt hozzák fel, hogy a fiatal munkásnőnek, ha tanult munkásnő akar lenni, ismernie kell a szakmájába vágó üzem minden fajtát, tehát az éjjeli munkát is, hivatkoznak továbbá arra, hogy a fiatal munkásnők védelme az anyák (asszonyok) munkáját szaporítja (példa rá Belgium) a mit pedig még kevésbbé tartanak kívánatosnak.

57. Fentiekre nézve megjegyezzük, hogy a tanulás nem képezhet jogcímet arra, hogy valaki egészségét veszélyeztesse, s hogy ha valaki a nappali munkát már megtanulta, úgy az éjjeli munka nem fog olyan különbségeket felmutatni, melyeket a munkásnő rövid idő alatt el ne sajátíthatna. Nem mulaszthatjuk azonban el, hogy itt ne reflektáljunk Arlt-nak e kérdésben felhozott érvére, mely szerint a nők többsége úgyis csak tanulatlan segédmunkás marad, s ezért nincs is szükségük tanulásra. Ezt a véleményt a leghatározottabban visszautasítjuk, mert éppen a nők tanulatlansága és alacsonyabb munkára való alkalmazása az egyik oka a női keresetviszonyok siralmas voltának s a férfi munkabérek lenyomásának, melyen éppen a nők tanításával lehet és kell is segíteni. Egyebekben pedig a fiatal munkásnők munkájának eltiltását szükségesnek tartjuk, mert a fiatal munkások munkája azok fejletlen szervezetére úgyszólván kivétel nélkül káros s másrészt a mai társadalmi berendezkedésünk szerint csak ritka esetben feltétlenül szükséges, mert az, a ki a fiatal munkást addig eltartotta, többnyire még 1—2 évig is eltudná tartani.

58. A kor határát a meddig a munkásnőknek az éjjeli munka tiltva van, a legtöbb állam különbözőképen állapítja meg. Az angol törvény 18 évig védi a fiatal munkásnőt az éjjeli munka ellen, a spanyol 14 évig. Ezen nagy eltérések oka az éghajlati viszonyokban is keresendő: délen az ember korábban fejlődik. Az 1890. évi berlini munkáskongresszus 20 évig kívánta a védelmet kiterjeszteni, a mihez azonban hazai szempontból, de általában sem csatlakozhatunk. Mi a 16 évet tartjuk a helyes korhatárnak, mert a 16 éves munkásnő (a ki Magyarországon már házasságképes is) elég érett már a legtöbb munkára, nem is szólva arról, hogy munkájuknak eltiltása nem egy családot egyetlen kenyérkeresőjétől fosztaná meg.

2. *Az asszonyokra vonatkozó kivételes tilalom érvei.*

59. Azoknak, a kik a női munkát a férfimunkával azonos szabályok szerint kívánják megítéltetni, azonban az anyák (asszonyok) munkájára vonatkozólag igazoltnak találják a kivételes törvénnyel való eltiltást, főérveik, (lásd még II. és IV. fejezet) hogy az anyák éjjeli munkája tönkreteszi a családi életet, mert a nő nem vezethet háztartást (nem főzhet), nem nevelheti gyermekeit, sőt nem is gondoskodhatik róluk, a mi a gyermekek elzüllését, sőt azok nagyobb halandóságát is vonja maga után.

60. A mi az ezen érvelésben hallgatagon kifejezett tételt illeti, t. i. a fiatal munkásnők teljes védtelenségét, erre nézve már az előző fejezetben megféleltünk. Magát az anyák munkáját illetőleg többféle tekintet szól a kivételes szabályozás ellen.

61. Egyrészt nem állítható, hogy az anyákat ipari munkájuk jobban megtámadja, mint a fiatal leányokat. Németország sachsenmeiningeni iparfelügyelője tapasztalta, hogy „az asszonyok s egyáltalán az éltebb munkásnők az egészségükre káros hatásokkal szemben jobban képesek az ellentállásra, mint a fiatal, még fejlődésben levő munkásnők s hasonlóképp a berlin-charlottenburgi ipartanács is azt állítja, hogy „mérsékelt gyári munka egészséges asszonynak nem ártalmas”.

62. Másrészt nem állítható, hogy a nők munkája mindig károsabb volna rájuk nézve, mint a férfimunka a férfiakra, mert vannak betegségek, melyek a férfiakat könnyebben támadják meg, mint a nőket, így az angol gyár-főfelügyelő 1898. évi jelentése szerint sokkal több férfi vált az ólommérgezés áldozatává, mint a mennyi nő, s ugyancsak ő említi, hogy izombajokban háromszor annyi férfi szenvedett mint a mennyi nő.

63. Van még egy fontos ok. A nőknek az éjjeli munkából való kivételes kizárását, eltekintve a háztartás vezetésétől, főképen a gyermek testi és lelki elhanyagolása indokolná. A mi a gyermek egészségét illeti, erre nézve meg kell jegyeznünk, hogy bár számos adat szól a mellett, hogy az anya munkája a gyermekhalandósággal egyenes arányban van, mégis meg kell emlékeznünk arról, hogy ellenkező nézetek és tapasztalatok is vannak; így Vynne Nóra angol adatokra hivatkozik, melyek szerint a gyermekhalandóság a nőmunkával nem emelkedik. Másrészt ugyancsak a gyermek egészségére nézve az apa egészsége a kiválasztás szempontjából ép oly lényeges, mint az anyáé. A mi pedig a nevelést illeti, kérdezzük, vajjon a férfi, az apa nem szükséges a gyermekneveléshez? Vajjon erkölcsi tekintetben azoknak a szemében, a kik a család régi formájának fentartására oly nagy súlyt helyeznek, nem egyformán szükséges-e, hogy az apa is, az anya is legalább az éjszakát családjá körében tölthesse.

64. De kérdés az is, hogy a hol az éjjeli munka a szülőkre nézve elkerülhetetlen, vajjon ott feltétlenül tényleg veszélyeztetve van-e a családi élet és a gyermekek jövője? Vajjon a gyermekek elhanyagolása elválaszthatatlan-e a szülők éjjeli munkájától? Nem. Az újkori tudomány megismertette velünk a differenciálódás természeti törvényét; ennek érvényesülését látjuk abban, hogy a mire azelőtt csak egy szerv volt, most több van; az állami hatalmak szétválasztásának elve, melyet a francia forradalom tűzött zászlajára, ennek a természeti törvénynek a megfogalmazása! Nos, ugyanennek a törvénynek megfelelően igyekezik a mai társadalom mindenütt és mindenre szakembereket és szakintézeteket alkalmazni. Már most kiterjed ezen fejlődés a nevelésügyre is. Az újkor, mely megfosztotta a családi házat ipari jellegétől, s kikergetve a nőt családi tűzhelyéből, a gyárba kényszerítette, ugyanígy kergette ki a gyermeket is a családi házból, melynek tanító, nevelő jellegét is nagyrészt kisajátította, hogy átadja azt az állam, a közösség által fenntartott iskolának vagy intézetnek. Egész sora az intézményeknek található már a mai államban, melyek hivatva vannak, a gyermekekkel szemben, ott, a hol ez múlhatlanul *szükséges*, a családi tanítást és nevelést pótolni; ilyenek a bölcsőde, árvaház, óvoda, elemi-iskolai napközi otthonok, benlakással összekötött tanintézetek stb. Ezen intézményekről joggal senki sem mondhatja, hogy azok a családi élet megrontói. A gyermeket a szaktudással bíró tanító vagy tanítónő, gyakran jobb emberré és jobb polgárrá neveli, mint a hogy arra, a többnyire műveletlen, a neveléstudományt nem is ismerő, a napi munkától fáradt, sokszor elkeseredett szülők képesek. Már most vajjon nem lehet-e ezen intézmények hatáskörét esetleg kiterjeszteni, vagy pedig újakat alapítani, melyek azon aránylag csekély számú gyermekről, kiknek anyja éjjeli munkában van elfoglalva, éjszaka is gondoskodnának?

3. A kivételes tilalom helytelen, mert megakasztja a haladást és veszélyezteti a nő munkára való jogát.

65. Az előbbi fejezetekben (II. és IV.) felhoztuk mindazon okokat, a melyek a nők éjjeli munkájának szabályozását indokoltá tennék, a jelen fejezet két szakaszában pedig foglalkoztunk azokkal, kik a kivételes szabályozást csak a nők egy részére kívánják kiterjeszteni. Mindent egybevetve, kétségtelen, hogy lényeges különbségek vannak a férfi- és női munka között, melyek indokoltá látszanak tenni Webb S. kijelentéseit, hogy ha már a férfiakra vonatkozólag nem lehet a szükséges szabályozást keresztülvinni, ez nem ok arra, hogy annak jótéteményeiben a nőket se részesítsük. Azonban, a mily természetesnek tűnik fel ez az elv, annyira tévútra is vezet. Ha a tilalom csak bizonyos munkaágakra (pl. csak a gyáriparra) terjedne ki, akkor a nőket a rosszabb, nem szabályozott munkaágakba (pl. kisipar, otthonmunka)

kergetné, ha pedig az összes női munka (nagyipar, kisipar és otthonmunka) szabályoztatnék, úgy a tilalom nem a terhes munkaviszonyokat, hanem nagyon gyakran magát a nőimunkát szüntetné meg, vagy legalább is lenyomná a nő munkabérét. A nők éjjeli munkájának kivételes eltiltása folytán nagyon sok munkaadó elbocsátaná őket, és pedig túlmunkánál azért, hogy a férfi- és nőmunkások különböző időben való hazabocsátása által az üzem rendes menetét zavarnia, vagy pedig a munkaidőt egyáltalán megrövidítenie ne kelljen, rendes éjjeli munkánál pedig azért, mert többnyire könnyebben szánja rá magát a nők helyett alkalmazandó férfiak bértöbbletének fizetésére, mint az addig fennállott éjjeli üzem beszüntetésére. (Ha pedig esetleg egy államban a fiatalok munkája sincs szabályozva, ott természetesen ezeket alkalmaznák a nők helyett.) Nagyon helyesen jegyzi meg Vynne, hogy a kivételes eltiltás eredményeiben éppen olyan eljárás volna, mintha meglátunk egy koldust, a ki száraz kenyeret eszik s a feletti méltatlankodásunkban, hogy ő ily rosszul táplálkozik, ki vennők kezéből a kenyeret, a nélkül, hogy mást adnánk helyette.

66. Vannak számosan, a kik kétségbe vonják, hogy a nő munkájának szabályozása ilyen következményekkel járna. Szerintük a nőmunka szabályozása a férfimunkásoknak is hasznára válik, mert azoknak munkaideje alkalmazkodni fog a nők törvényes munkaidejéhez. A nők munkabérének leszorítására és a nők elbocsátására nézve felhozzák hogy Lancashireban a nők és férfiak bére egyenlő és hogy ott vannak legjobb munkaviszonyok, mert ott van legrégebb idő óta szabályozva a nőimunka. Hivatkoznak továbbá arra, hogy a törvény csak a nők szerveztlenségét van hivatva ellensúlyozni s ugyanazt fogja megszerezni a nőnek, a mit a férfiak szövetkezéssel küzdenek ki maguknak. Azt állítják továbbá, hogy a férfi és nő munkaköre ritkán egyenlő, s így a nőket nem fogják férfiakkal helyettesíteni. Végül még arra hivatkoznak, hogy ha elvesztik is a nők ezen szabályozás által kenyerüket ez csak átmeneti állapot, mely csupán néhány ezer nőt foszt meg keresményétől, a nagy többségnek azonban áldásthozó. Egyébként szerintük a kisipar és otthoni munka egyidejű szabályozása sokat segít a dolgon, mert a gyáripar fejlesztését és így nagyobb női munkáskeresletet fog maga után vonni.

67. A lancashire-i példa nem elegendő ok a kivételes szabályozás mellett. A tapasztalás szerint a nők munkaidejének szabályozása csak ott vonja maga után a férfiak munkaidejének megrövidülését, a hol az eddigi és a törvényes munkaidő között rövidebb idő, pl. csak egy óra a különbség. Hasonlóképpen tapasztalták, hogy csak ott javul a nők munkaviszonya a törvény folytán, a hol nők vannak valamely iparban többségben, vagy a hol különböző ügyességek folytán, pl. kézügyesség, színérzés pótolhatlanok, vagy a hol nagyobb a munkáskereslet, mint a kínálat. Végzetessé válik azonban a nőre a kivételes szabályozás gazdasági válságok idején s egyáltalán a gazdaságilag még kevésbé

fejlett országokban, a hol nem a munkáskereslet van túlsúlyban, mint pl. Németországban, hanem a munkáskínálat, s a hol a munkásnők törvény okozta elbocsátása nem átmeneti jellegű, mert nincs fejlett ipar, mely őket régi munkakörük helyett újjal kárpótolhatná. *Ez áll éppen hazánkra nézve is.*

68. Ezzel válaszoltunk azoknak is, a kik a két nem különböző munkakörére hivatkoznak. De ha ott, hol a munkakör tényleg különböző, a lancashiri-hez hasonló eredmények lehetségesek is, hány ipar van, a hol a munkakör azonos! S ezeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Nem fogadható el az az érv se, hogy a kivételes törvényjavaslat a szervezkedés helyettesítése; az angol szervezetek a férfiaknak nem tiltják el az éjjeli munkát, csak magasabb bért kötnek ki az éjjeli munka idejére.

69. Végül még arra kívánunk példákat felhozni, hogy a törvényhozás folytán igenis elvesztik a nők a kenyerüket, mert férfiak jönnek a helyükbe. Az angol iparból vesszük példáinkat, mert itt a nőmunka már félszázad óta kivételes szabályozásban részesül. A törvénynek a nőkre gyakorolt hatása vizsgálat tárgyává tétetvén, az eredmények egyrésze az angol kék könyben, másrésze egyéb szakiratokban lett közzé téve. Lássunk néhányat ez adatok közül. A kék könyv szerint a tipográfus férfiak száma 1881—91-ig 40%-al emelkedett, míg a nők szaporodása ugyanezen időben csak 10% volt; a női munkások ezen apadása a gyártörvények következménye lévén, máris szembetűnő, hogy tíz esztendőnek a tanulsága semmi esetre sem nevezhető átmeneti állapotnak. Vagy egy másik példa: Irland egyetlen egy kerületében a nők éjjeli munkájának eltiltása 656 munkásnőt fosztott meg munkájától, a vászonfehérítéstől, mely munka sem nem terhes, sem nem egészségtelen. Hasonló lett volna az eredmény ugyan-csak Irlandban a tejtermelésnél is, melyre szintén vonatkozik a nők éjjeli munkáját eltiltó törvény, melynek kijátszása fölött azonban a hatóságok kénytelenek szemet hunyni, ha nem akarják a nőket mindennapi kenyerüktől megfosztani. Új-Zélandban a fehérműtisztítók munkaidejének szabályozása folytán a hazai munkások helyett kínaiakat alkalmaznak. Egy londoni czukorka-gyár karácsony körül számos gyermeket és asszonyt alkalmazott éjjeli munkára is. A mióta a törvény ezt tiltja, a czukorkák Japánban készülnek. Mindezek eléggé bizonyítják, hogy mindenütt, a hol a munkaszabályozás nem terjed ki, csak a munkások egy részére, a versenytársak fogják a szabályozások legnagyobb hasznát venni. A legutóbbi példa ezen kívül hathatós érv a nemzetközi egyezmények mellett, melyekről még alább lesz szó.

70. De ha a kivételes szabályozás nem is fosztja meg a nőt a munkától, mindenesetre rosszabbítja a keresetviszonyokat, a mennyiben leszállítja a munkabért. Azon munkásnő, a kinek tilos az éjjeli munka, a munkaadóra nézve veszít gazdasági értékéből, minek természetem következménye a nők munkabérének esése s a nehezebb megélhetés.

Még súlyosodik a helyzet, ha a törvényes szabályozás részben tényleg elbocsátásokkal járna, mert akkor még az elbocsátottak is lenyomják a munkabért kínálatuk által.

71. A mi végül a kisipar és az otthon-munka szabályozása által fellendülő gyáripart illeti, erre nézve megjegyezzük, hogy a gyárosok, kik a törvényes szabályozás esetén otthon-munkáiknak költséges helyiségeket kénytelenek berendezni, még a jelenlegi munkások számát is inkább apasztják és üzem-redukcióval dolgoznak, nem hogy még azoknak a nőknek adnának munkát, a kik más üzemekből a törvény rövidlátása folytán kiszorultak.

72. Számolunk végül azoknak az ellenvetéseivel, a kik belátják, hogy a nőmunka kivételes törvénnyel való szabályozása megfosztja a nőket kenyerüktől, de a kik épen ezt tartják jogosnak, sőt ezt tekintik végcélnak. Ezek vagy mint versenytársak vagy elvből ellenzik a női munkát. (Lásd 41. és 42. pont).

73. Nem akarok arra hivatkozni, hogy a munkaadóknak sokszor rendkívül becses a női munka, főképp pedig az asszonyok munkája, így pl. Németország giesseni iparkerületnek egyik cége szerint „férjes asszonyok elvonása által az iparra végzetes csapást mérnének, mert az legmegbízhatóbb, legkomolyabb, erkölcsileg és szellemileg legmagasabban álló elemektől fosztanak azt meg.” Sőt arra sem fektetnek súlyt, hogy a női munka eltüntetése, több iparágban még a férfiak munkaidejét is könnyen meghosszabbítaná; én itt tisztán a nők, a család és a társadalom szempontjából fogom ellenvetéseimet megtenni.

74. A mai kor női munkája főképp a gyárimunkának s az újkori iparátalakulásnak természetes következménye, s ennél fogva csak a nagyiparral együtt volna megszüntethető. A nő ősidők óta mindig gazdaságilag is fontos tagja volt a társadalomnak. Régi időkben a családi ház valóságos ipartelep volt kicsiben. Az újkori termelési viszonyok megfosztják a nőt a családi házban folytatott összes ipari munkáktól, melyeket a gyár sajátított ki; hogy csak néhány példát hozzak fel, a nagyipar szappant, ecetet olcsóbban és jobban állít elő, és előnyösebb feltételek mellett sző, köt, fon, mint a háziipar nehézkes eszközeivel lehetséges volna. A nő pedig ennél fogva ott áll munkanélkül, s ha tovább is részt akar venni a férfival együtt a mindennapi kenyérért való küzdelemben, ha nem akarja, hogy eddigi hivatásának elvesztésével a jövedelem is megcsappanjon, úgy kénytelen maga is belefogni az újkor munkájába, s ideg- és izomerejét, szellemi és testi képességét a házon kívül érvényesíteni. Ezen viszonyokra való tekintettel mondja Pierstorff, hogy a nőimunka terjedésének elősegítésével „részben csak azt adjuk vissza a nőknek, a mit a fejlődés folyamán tőlük elvettünk.” A nőnek, tehát azért kell dolgoznia, hogy kenyerét ép úgy megkereshesse, mint azelőtt; más szóval ez azt is jelenti, hogy a nőket a szükség kényszeríti a munkára. A németek alapos és gondos iparfelügyelete bő adatokkal szolgálhat nekünk ennek bebizonyítására.

75. A badeni iparfelügyelő a következőket mondja: „a hol az egyes iparágakban a férfiak keresete általában, vagy a hol csekély munkabérrrel levő iparban egyes kiválóbb munkás munkabére egy család eltartására elegendő, ott a nők nem gondolnak arra, hogy gyárba menjenek.” A szász iparfelügyelő 1899. évi jelentésében pedig olvashatjuk, hogy egy szövőgyárban, mely 279 nőt foglalkoztat, 51 nő tavasszal felmondott, mert abban az időben férjeik (építőmunkások) ismét munkába állottak. Liegnitzben a gyári munkásnők megkérdezte, hogy miért dolgoznak, a válasz volt:

- a) mert a férj keveset keres..... 50%-nál
- b) hozzátartozóik támogatása végett..... 1%
- c) mert a férj beteg vagy rokkant 2%
- d) mert a férj meghalt 18%
- e) mert a férj a háztartásba semmit nem ad ... 8%
- f) hogy könnyebben megélhessen..... 17%
- g) hogy megtakarítson valamit 4%

Aachenben a férjes munkásnők 88%-a dolgozik azért, mert a férj keresete kevés. Csak kivételes eset, hogy egy nő szabadságának, önállóságának megóvása végett dolgozzék. Ha meggondoljuk, hogy még a megtakarítás is nagyon könnyen válhatik szükségessé, pl. betegség, öregkor, vagy akár férjhezmenés esetén, úgy be kell látnunk, hogy a női munkát csak a szükség szüli, s ennél fogva elbírálásnál is csak az lehet az egyedüli mérv, vajjon megfelel-e a szükségnek vagy sem. Ebből a szempontból fogjuk tehát megadni a feleletet.

76. Tarthatatlan az az állítás, hogy a férjes asszonyok többsége munkájával annyit sem keres, mint a mennyi kiadást okoz, vagyis veszteséggel dolgozik, mert képtelenség, hogy a nők ezrei és tízezrei egy gazdasági balhiedelemtől elvakítva, mintegy tébolyban évről-évre dolgozzanak, izzadjanak, sorvasszák magukat, csakhogy pénzt veszítsenek!

77. A mi az asszonyi munka eltiltásának család-erkölcsi előnyeit illeti, ez az ellenvetés sem tartható. Igaz ugyan, hogy a férjes, főképp sok gyermekkel bíró nőkre különösen nagy szükség van a családban, de éppen ezeknek családjában van a legnagyobb ínség. Minél több a gyerek, annál inkább kell az asszonynak is munkába állnia, hacsak a férje nem keres annyit, hogy az egész családot eltarthassa.

78. Idézem itt az általános okokat, melyeket a giesseni iparfelügyelő hozott fel az asszonyok gyári munkájának eltiltása ellen.

a) A férfiak keresménye nem állandó és nem elég biztos, sokszor nem is elég magas.

b) Az asszony kizárása a gyárból még nem adja őt vissza a gyermekeknek és családjának, mert ha rá van szorulva, akkor máshol fog munkát keresni (házon kívül, vagy pedig otthon munkával).

c) A nő kizárása által még az sincs biztosítva, hogy azontúl egészségesebb munkát fog végezni.

d) Könyörületlenség volna az önérzetes, a törekvő asszonyokat az önálló kereset örömétől, s az aggkor idejére való megtakarítás lehetőségétől megfosztani.

e) . . . Sok nő a család legjobb támasza . . . a ki munkájával biztosítja a családot a férj halála vagy munkanélkülisége idejére.

79. A mi a lányok munkáját illeti, a giesseni jelentés (78. p.), mely a munkábaállítás parancsoló okait kimutatja, rájuk is vonatkozik, miután az ott alkalmazott munkásnőknek több mint 50%-a hajadon. A lányok munkájánál a többi sok kényszerítő ok mellett még egy fontos van, tudniillik dolgoznak hozomány megszerzése végett is. Más eset, midőn a munka mintegy a házasság előfeltétele. Itt a szegény nőnek munkaereje valósággal a hozománya, a mennyiben a házastársak közös munkája képezi a vagyonalapot, melyre családalapítás alkalmával építenek.

80. A mi a hajadonok munkája ellen felhozott érvet illeti, tudniillik, hogy házonkívüli munkájuk által elvesz számukra a család erkölcsi jelentősége, erre nézve megjegyezzük, hogy az olyan család, mely semmi örömet, jót, nem ad, melyben csak úgy lehet az embereket megtartani, hogy őket a külvilág elől elzárjuk, de, melynek vonzereje nincs, szocialis és erkölcsi jelentőséggel nem is bírhat. Egyedül a jólét és műveltség, melyeket künn a nagyvilágban munka és tanulás által szerezzünk meg s otthon érvényesítünk, ezek teszik a családot becsessé, munka után pihenővé és ezek adnak neki is erkölcsi jelentőséget.

81. Vessük még most fel a kérdést, mi lenne, ha a reakció győzne, ha sikerülne a nők munkáját egyáltalán eltiltani? Vajjon jobb dolguk volna a nőknek, mint ma? Mi volna sorsuk? Mi volna a következménye annak, ha a munkára ráutalt nőket eltiltanák a munkától? A maradiak nem akarják látni a néma, iszonytató harcot, melyet a nők ezrei a mindennapi kenyérért és a tisztességért folytatnak; az elbukottak jajszava fülökbe nem hat! Csak, ha majd a statisztika rideg betűi papírra vetik a holtak számát, ha majd kezükbe kerül az öngyilkosságok, a lopás, az erkölestelenség szomorú bűnös krónikája, akkor fognak majd — már későn — feleszmélni, hogy jóakarattal azokat a kik dolgozni akartak, beletaszították a haláltorkába, az elzüllés, a bűn fertőjébe !

82. Nyomor, szenvedés, inség talán éhhalál vagy pedig az erkölcsi bukás volna osztályrészük. Erre példát felhozni szinte felesleges. Utalok a német birodalmi kormány, Parent Duchatelet, Bebel, Bolton, Braun, Frankenstein, Schumacher, stb. stb. adataira. Hogy csak néhányat idézzek:

Parisban (Parent Duchatelet szerint) 5000 nő közül 1140 nyomor miatt, 1250 mivel szüleit elvesztette s vagyona nem volt, 80 szegény szüleinek eltartása céljából, 1400 mert kedvese elhagyta, 400 miután katonák Parisba csábitották, 250 pedig, mert szeretője áldott állapotban hagyta el, lett kéjnévé.

Breslauban (Frankenstein szerint) a bérvizonyok rosszabbodása folytán 1866—1882-ig a kéjnök száma 731-ről 1540-re emelkedett, s ha ezen számokat a városi lakossághoz viszonyítjuk, úgy gyarapodásuk 20%-ot tesz ki.

Legvilágosabb példa azonban, hogy Bolton angol rendőrfőnök szerint 1865-ben a pamutkrízis idején a kéjnök száma egy év alatt annyit szaporodott, mint az előző 25 év alatt összesen.

83. A női munka eltiltásának egy másik következménye volna még a törvényes házasságok apadása is. Következik az úgy az általános, mint csupán az asszonyokra kiterjedő tilalomból. Az utóbbi azokat a szülőket, a kik csak együttes munkájukkal képesek a családjukat fentartani, direkte vadházasságra biztatná, hogy így az asszonynak, mint a törvény előtt hajadonnak szabad legyen a munka. Az előbbi ezenkívül még azon lányok előtt is elzárná a házasságot, a kik munkájukkal csekély hozományra szert téve, férjhez mehetnének.

84. Mindezekből következik, hogy az erkölcstelenség és kéjrendszer terjedése a nő keresetképességével fordított arányban van, vagyis minél kevesebb önálló vagy munkájára utalt nőnek van keresete és minél alacsonyabb ez a kereset, annál jobban terjed a kéjrendszer, melyből munkahiján a nők magukat fentartani vagy csekély kereset esetén azt kiegészíteni kénytelenek.

85. Nem mulaszthatom még el, hogy ne szóljak azon foglalkozásokról, melyek a nők ipari és főleg gyári munkájának eltiltása esetén, mint par excellence női foglalkozások hivatva lennének a nő munkaképességét lekötöni. Az az eredeti ugyanis, hogy ezen par excellence női foglalkozások úgyszólván kivétel nélkül rendkívül káros, sőt romboló hatással vannak épen a női egészségre. Ilyen „nőies” foglalkozás a gépvarrás, mely a szemeket rontja s a görnyedés és por által a tüdővéaszt mozdítja elő, melyek iránt épen a nő fogékonyabb, mint a férfi; ezenkívül specziális női bajokat is okoz. Egy másik „nőies” foglalkozás csipkekészítés; hogy ez mennyire káros, mindenki előtt ismeretes; a munkásnők vakító szövevvel való dolgozását, nagyon gyakran szemük világával fizetik meg; Csehország némely falvaiban, így Sedlitzben és Drosauban — miként Arít említi — ezen munka már az egész nemzedék elkorcsosulását vonta maga után, beteggé tévén az anyák által a gyermekeket is. A női kézimunkák szintén idetartoznak. A „Budapesti Orvosi Kör” 1899-ben dr. Katona indítványára, két szavazat híjján, egyhangúlag kimondta, hogy a női kézimunka kötelező tanítása az iskolákban eltörrendő, mert a női egészségre szerfelett veszélyes. Indokul dr. Sümegi felhozta, hogy a harisnyakötés a mellkast összeszorítja, dr. Schächter, hogy a gerincz elferdül a kézimunkától stb. S a nők gyári munkájának ellenzői még ezekkel a foglalkozásokkal akarják a nőket boldogítani!

VII Tételek.

1. Érvek.

I. Az éjjeli munka a mai munkafeltételek mellett veszélyezteti a nő egészségét, megbontja családi életét és aláássa ellenállási képességét, melyre jobb munkafeltételek kiküzdéséhez szüksége van.

II. Az éjjeli munkával járó bajok leggyökeresebben orvosolhatók, ha az éjjeli munka eltiltatik mindazon üzemekben, melyekben az az ipar illetve kereskedelem természete, vagy az üzem folytonossága következtében nem nélkülözhetetlen.

III. Az éjjeli munkának számos hátránya nincsen magával az éjjeli munkával összeforva, hanem csakis azon rossz munkaviszonyokkal, melyek közt manapság a munka történik; ebből következik, hogy ott, a hol az eltiltás lehetetlen, a munkaviszonyok javításával is célzott lehet érní.

IV. A szabályozásnak ki kell terjednie a kisiparra és lehetőleg az otthonmunkára is, mert különben a munkások a szabályozott iparokból ezekbe tódulnak, hol minden törvényes védelem híjján teljesen ki vannak szolgáltatva a munka káros következményeinek.

V. A nők éjjeli munkájának kivételes, csak a nőkre vonatkozó törvénnyel való szabályozása helytelen, mert a nő versenyképességének megszorításával veszélyezteti annak munkajogát.

VI. Miután az éjjeli munkának hátrányai kevés kivétellel a férfiakra is ugyanoly káros hatással vannak, mint a nőkre, ő miután így a férfiak éjjeli munkájának eltiltása is teljes mértékben indokolt, ennél fogva az éjjeli munka mindkét nemnek törvényesen eltiltandó, mert csakis így lehet elkerülni a kivételes, csupán a nőkre vonatkozó törvény káros hatását.

2. Javaslat.

VII. Az éjjeli munka a 16 éven aluli mindkét nembeli ifjúságnak eltiltandó.

VIII. Úgy a rendes éjjeli munka, mint az éjjeli túlmunka mindazon kis- és nagyipari üzemekben, valamint kereskedelmi vállalatokban, melyekben azt az üzem folytonossága, vagy természete nélkülözhetlenné nem teszi, mindkét nemnek eltiltandó.

IX. A munkaadó és a munkás, a ki nappali munka után otthon leendő befejezése végett munkát ad, illetve vesz át, szigorúan megbüntetésendő.

X. Az otthon-munka törvényesen szabályozandó.

XI. Azon iparban, a hol az éjjeli munka nélkülözhetetlen, hetenkénti váltás 3 munkás-csoporttal, tehát 8 órai munkaidő, és az éjjeli munkának a nappalihoz képest legalább 50%-val magasabb díjazása rendelő el.

XII. Éjjeli munkába járó anyák kívánságára, ha a kérelmet beterjesztő anyák 12 éven aluli gyermekeinek száma bizonyos, meghatározandó magasságot elér, a község vagy város legyen köteles (az érdekelt munkaadók vagyoni megterhelése mellett) gyermekmenhelyet felállítani, melybe a kérelmezők 12 évnél fiatalabb gyermekei ingyen felveendők.

XIII. Éjjeli munkánál az iparrendészeti és egészségügyi intézkedések megszegése még egyszer oly súlyosan büntetendő, mint egyébként.

XIV. Miután az éjjeli munka által okozott túlerőltetés, kimerülés és műveletlenség megszüntetését első sorban a rossz bérviszonyok akadályozzák, ennél fogva a munkásnőknek feltétlen gyülekezési és egyesülési joga, mint a mely egyedüli eszköz jobb bérviszonyok kiküzdésére, törvényben biztosítandó.

XV. Miután több állam némely iparágban azért nem szabályozhatja az éjjeli munkát, mert a szabályozott ipar más államok hasonló, de szabályozatlan iparával nem állja ki a versenyt, ennél fogva sürgősen szükséges, hogy a munkások éjjeli munkájának szabályozása érdekében nemzetközi meg egyezés jöjjön létre.

Jegyzetek a VII. fejezethez.

Ad I. V. ö. 9—24. pont.

Ad II. V. ö. 25—36. 43—54. pont.

Ad III. V. ö. 60—64. pont. — Nem megfosztani kell a nőt a munkától, hanem azt elviselhetővé kell számára tenni. Nem a munka, hanem a munkaviszonyok ellen kell a nőt megvédeni. Hogg Edith az angol betegpénztáraknál beírt munkásnők nagyobb betegedési arányát (1. 23. p.) annak tulajdonítja, hogy betegen is dolgoznak (pl. közvetlenül szülés előtt.), nem pedig a munkának magának. Hogy mennyire javíthatók a munkaviszonyok, az egészségügyi intézkedések által, erre nézve jellemző, hogy a németországi fürthi tükörgyártásban a munkaidő megrövidítése, a munkahelyiségek egészségessé tétele és jobb bérfizetés következtében az idült higany mérgezések egészen megszűntek. Hasonlókép Németország giesseni kerületében

az iparfelügyelet hathatósabbá tétele az ólommérgezés megszüntetését eredményezte. Ezen tételt illetőleg meg kell jegyez-
nem, hogy a szakirodalomban kevés kivétellel csak két
álláspontot ismernek: vagy pártolják a munkaszabályozást,
vagy elvetik. Szerző már 1899-ben »A Női Munka« című
tanulmányában utalt arra, hogy van egy középút, a mennyiben
»nem a nők (anyák) munkája, mint inkább a mai rendetlen,
egészségtelen munkaviszonyok a veszély okozói« tehát ezeket
kell javítani. Hasonló hang emelkedett fel újabban (1902) a
német irodalomban, hol Fürth Henriette (i. m.) állítja fel ugyan-
ezen tételt és bő adatokkal támogatja.

Ad IV. V. ö. 34. 36.

Ad V. V. ö. 65—85.

Ad VI. Tétéleinket számos hasonló véleménynyel és ugyan-
ilyen irányú törvénynyel támogathatjuk. A női munka kivételes
szabályozása ellen főképp Nyugoteurópában nagyon sokan állást
foglaltak. Angliában a Womens Liberal Federation, a Freedom
of Labour Defence című egyletek, Franciaországban a Congrès
des Oeuvres féminines és a Congrès du droit des femmes (mind-
kettő 1900-ban) protestált ellene, hogy a nőket a férfiakkal
való egyenlőség helyett a gyermekvédő törvények oltalma alá
helyezzék, mint a hogy ezt Asquith angol belügyminiszter maga
is beismerte. Számos állam nem tartotta eddig indokoltnak a
női munka kivételes szabályozását, így Belgium, Hollandia,
Magyarország, Norvégia, Olaszország, Svédország, melyek csakis
a fiatal munkásnőkre vonatkozólag hoztak védőtörvényeket.
Hivatkozunk a francia iparfelügyelőkre, a kik egyhangúlag
az éjjeli munka általány eltiltását indítványozták, továbbá a
Parisban 1900-ban tartóit nemzetközi törvényes munkásvédő
kongresszusra, mely mindkét nem éjjeli munkájának egyhan-
gúlag ellene nyilatkozott. Ugyanott Millerand miniszter kijelen-
tette, hogy az éjjeli munka a mai termelési rendszer leg-
fájdalmasabb fekélyei közé tartozik. A felszólaló szakemberek
az éjjeli munka eltiltását követelik, így Bonnard, Hirsch,
Jay, Keufer, Kuzmany, Laporle, Motte, Pic, Pourcines, Schir-
macher. Végül számos állam, ha az éjjeli munkánál nem
is, de a munkaidő szabályozásnál keresztül vitte a két nem
|egyenlőségének elvét, így Ausztrália több állama, Ausztria,
Franciaország, Egyesült-Államok több állama és Svájc
számos kantonja a férfiak és nők munkaidejét egyformán
szabályozták és így legalább mindkét nem éjjeli túlmunkája

elé ugyanazon akadályokat állították. A német törvény, mely csak a nők éjjeli munkáját tiltja, felhatalmazta az államtanácsot, hogy a férfiak éjjeli munkáját is eltilthassa ott, a hol a munkaidő túlságos hosszúsága az egészséget veszélyezteti. Legfigyelemreméltóbb azonban az 1900. évi márczius 30-iki francia törvény, mely csakis azon iparokra vonatkozik, *melyekben férfiak és nők együtt dolgoznak*, s azok munkaidejét 10 órában állapítja meg. Kedvező jelet látunk abban a jövőre nézve, hogy az összes törvényhozások közül éppen a legutóbb intézkedő helyezkedett ily nyilvánvalóan az általunk is elfoglalt álláspontra.

Ad VII. V. ö. 56—58 p. — A 16 évet azért tartjuk ajánlatosnak, mert ezt a forró égőv alatti államok is elfogadják, egyébként pedig ez a korhatár fölfelé nem volna kötelező, csak minimum, a melyet bármely törvényhozás emelhet.

Ad VIII. V. ö. 25—36 p.

Ad IX. V. ö. 36 p. — A munkának a gyárból való hazavitele Zürichben büntetés terhe alatt tilos.

Ad X. Bár a szabályozás mikéntje nem tartozik tárgyunk körébe, mégis megemlítünk néhány ide vonatkozó javaslatot. A párisi Törvényes Munkásvédő Kongresszuson Pourcines követelte az éjjeli otthon-munka eltiltását, az irodalomban pedig úgyszólván mindenki, a ki csak foglalkozott e kérdéssel hasonló eredményre jutott. Egyébként az otthonmunka törvényes szabályozására már megtörtént az első lépés Ausztráliában, Viktória államban, a hol Peacock miniszter 1895-ben törvényjavaslatot nyújtott be a felső-ruhakészítők otthon-munkájának szabályozására, mely szerint otthon munkások csakis engedély mellett foglalkoztathatók és engedély csakis azoknak adható, a kik keresetre vannak utalva és valamely okból lakásukhoz lekötve. Weber német szociálpolitikus javasolja, hogy csak a jelenleg otthon dolgozóknak adjanak engedélyt, új engedélyt pedig többé senkinek se adjanak, miáltal az otthon-munka lassankint megszűnnék.

Ad XI. Az éjjeli munka általában fárasztóbb lévén a nappalinnál, itt rövidebb munkaidő állapítandó meg. A magasabb díjazás azért követeltetik, hogy egyrészt a munkásnak vagy munkásnőnek meg legyen adva a lehetőség a jobb táplálkozásra, minthogy a rossz táplálkozás leginkább növeli az éjjeli munka egészségügyi hátrányait, másrészt, hogy az okozott túlkiadásokat, p. gyermekfelügyelet stb. könnyebben fedezhesse. A párisi Törvényes Munkásvédő Kongresszuson Bonnard az éjjeli munka

kétszeres fizetését javasolta. Irodalmunkban Mandello (i. m.) ugyanez elveket pártolja. Az angol munkásegyletek nem is kívánják tagjaiktól, hogy az éjjeli munka ellen okvetlenül küzdjenek; megelégszenek azzal, hogy egy, a nappalinnál magasabb bérfokozatot állapítsanak meg a számukra.

Ad XII. V. ö. 14. és 62. p. — A gyermekmenhelyek felállítását mindazok pártolják, a kik a női munka káros hatásának megszüntetésével foglalkoznak. B pontban a legellentéteesebb irányok találkoznak. A szociáldemokrata Braun Lily (i. m.) és Fürth Henriette (i. m.) a radikális feminista éppen úgy hívei ez eszmének, mint Pierstorff Julius, a nagytudású, feminisztikus szempontból konzervatív szociálpolitikus.

Ad XIII. V. ö. 14. és 62. p.

Ad XIV. V. ö. 12. p. — Miután a gyülekezési és egyesülési jog, melyet Széli miniszterelnök is törvényben biztosítandónak jelentett ki, azoknak legszükségesebb, a kik a legrosszabb életviszonyok közt élnek, ennél fogva e tételre itt különös súlyt helyezünk.

Ad XV. V. ö. 50. p. — A legtöbb államban a munkásvédelem intézkedéseinek egyrésze azért nem igtatható törvénybe, vagy azért nem vihető keresztül kellő szigorral, mert különben az illető ország ipara nem versenyezhetne a külfölddel. így üveg-gyárainkban azért alkalmaztak törvény ellenére fiatal munkásokat éjjeli munkára, mert az osztrák kereskedelmi miniszter azt az osztrák iparnak megengedte; tehát a külföldi rendelet a verseny folytán befolyásolja, megakasztja a hazai munkásvédelmet! Hasonló hangok emelkednek Franciaországból. A francia iparfelügyelők mindnyájan megegyeznek abban, hogy nemzetközi megegyezés híján céltudatos munkásvédelem lehetetlen. Ugyanezt állította a Törvényes Munkásvédő Kongresszuson Pic francia tanár, valamint Motte képviselő is.

Végszó.

A hol csak lehet, mindkét nem éjjeli munkájának eltiltása, a hol pedig ez kivihetetlen, ott a munkaviszonyok javítása legyen célunk. Óvakodjunk az oly intézkedésektől, melyek segíteni akarják a nőt, valójában pedig, megfosztva őt munkájától: nyomorba, inségbe, bűnbe kergetik. Ne tartsunk azokkal, a kik szembe akarják állítani a kazán tüzével a konyha tüzét, a villámfényvel a mécset, s a kik azt hiszik, hogy sikerülni fog nekik a terebélyes fából újra gyenge csemetét csinálni. A mara-

diság szelleme tölti el ezeket; leköti őket a múlt, mint a bibliabeli Lót feleségét az elhagyott város, s míg a többiek tovarohannak az élet útján a szabadulás felé, ők ott maradnak, a múltra szegzett tekintettel, megkövültén, mígnem fejük felett összecsapnak az elmúlás hullámai . . .

Források.

1. Arbeiterinnen Zeitung. Wien. Jahrg. 1902 u. 1903.
2. Arit Ilse: Die gesetzliche Nachtarbeit der Frauen in Österreich. Wien, 1902.
3. Bebel August: Die Frau und der Sozialismus. Stuttgart, 1896.
4. Braun Lily: Die Frauenfrage. Leipzig, 1901.
5. Bulley & Withley: Women's Work. London, 1894.
6. Cauer Minna; La question des ouvrières en Allemagne (Revue de Morale Sociale No. 9.). Paris, 1901.
7. Csizmadia Sándor: Nők az igában. (Czikksorozat. Népszava.) Budapest, 1902.
8. Fenyvessy József: Munkaidő. (Közh. Ismeretek Tára II.) Budapest, 1901.
9. Ferrière Louis: Women & Economics by Charlotte Perkins-Stetson. London, 1900. (Eev.d.Mor.Soe.No.8.)Paris, 1900.
10. Földes Béla: Társadalomgazdaságtan. Budapest, 1899.
11. Fürst Henriette: Die Fabrikarbeit verheirateter Frauen. Frankfurt, 1902.
12. Frankenstein Kuno: Lage der Arbeiterinnen in den deutschen Grossstädten. Leipzig, 1888.
13. Gaál Jenő: A nemzetgazdaságtan rendszere. Budapest, 1899.
14. Gnauck Kühne Elisabeth; Lage der Arbeiterinnen in der Berliner Papierwaaren-Industrie. Leipzig, 1896.
15. Herkner: Frauenbewegung und Arbeiterinnenschutz. (Aus den Vorträgen der Pestalozzi-Gesellschaft.) Zürich, 1902.
16. Hogg Edith: Legislation ouvrière et protection du travail féminin. (Eev. d. Mor. Soc. No. 3.) Paris, 1899.
17. Ihrer Emma: Die Arbeiterinnen im Klassenkampf. Hamburg, 1898.
18. Ipartörvény. (1884: XVII. t.-cz.)
19. Lichtenberger Andre: Congrès international pour la protection legale des travailleurs. (Musée Social. No. 8.) Paris, 1900.
20. Mac Donald Margaret: La femme dans l'industrie. (Rev. d. Mor. Soc. No. 1.) Paris, 1899.
21. Mandelló Gyula: Munkásvédelem. (Közh. Ism. Tára. III.) Budapest, 1901.
22. Máday Andor: A női munka. Budapest, 1899.
23. Montefiore Dora: Legislation spéciale du travail des femmes en Angleterre. (Rev. d. Mor. Soc. No. 9.) Paris, 1901.

24. Népszava Naptár. Budapest, 1902.
25. Niedner Marie: Die Schneiderin, aus Büttner etc. Frauenberufe. Leipzig, 1902.
26. Női munkásértekezlet, Budapest, 1903 febr. 1. és 2.
27. Pierstorff Julius: Frauenarbeit. (Handwörterbuch der Staatswissenschaften von Konrad.) Jena, 1896.
28. Pierstorff Julius: Frauenarbeit u. Frauenfrage. Jena, 1900.
29. Pierstorff Julius: Frauenbewegung und Frauenfrage. Göttingen, 1879.
30. Posada Adolfo: La loi espagnole sur le travail des femmes et des enfants. (Rev. d. Mor. Soc. No. 7.) Paris, 1900.
31. Koehrich H.: La question du gagne-pain de la femme. Geneve, 1897.
32. Salomon Alice: Die Arbeiterinnenschutzgesetze in den europäischen Kulturländern. (Neues Frauenleben I.) 1903.
33. Schirmacher Käthe: Salaires et Misères de femmes par le comte d'Haussouville. (Eev. d. Mor. Soc. No. 7.) Paris, 1900.
34. Schirmacher Käthe: Le travail des femmes en France. (Musée Social.) Paris, 1902.
35. Somogyi M.: Szociálpolitikái tanúim. Bpest, 1900.
36. Spencer Herbert: The principles of ethics. London, 1900.
37. Vynne Nora: Liberté du travail. (Eev. de Mor. Soc. No. 7.) Paris, 1900.
- Webb Sidney: Women & the factory acts. London, 1896.
39. Wohnungs u. Gesundheitsverhältnisse der Heimarbeiter in der Kleider- und Wäscheconfection. (K. k. Arbeitsstatistische Amt.) Wien, 1901.
40. Zetkin Klara: Arbeiterinnen und Frauenfrage der Gegenwart. Berlin, 1893.